

**СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВИХ РОЗРОБОК ЩОДО ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПЕРВИННОЇ МЕДИКО-САНІТАРНОЇ
ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ**

Мельниченко Олександр Анатолійович – доктор наук з державного управління., професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я, Харківський національний медичний університет

ORCID 0000-0001-5021-9025

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218345898&eid=2-s2.0-85088880299>

Семененко Світлана Вікторівна – головний лікар, КНП «ЦПМСД Станично-Луганської районної ради»

ORCID 0000-0003-3684-1701

Здобутками вітчизняних науковців є: розмежовано поняття «медична послуга» та «медична допомога»; систематизовано механізми (методи, засоби) публічного управління якістю медичної допомоги населенню; узагальнено методики оцінювання якості медичної допомоги та діяльності суб'єктів, що надають ПМСД; методики оцінюванню якості медичної допомоги населенню та результативності медичної реформи на первинній ланці вітчизняної сфери охорони здоров'я як засобу впливу на її параметри; характеристики рівня правового, кадрового й матеріально-технічного забезпечення закладів і підрозділів ПМСД, а також джерел їхнього фінансування; характеристика особливостей надання медичної допомоги залежно від різних критеріїв; виявлено проблеми, що знижують якість медичної допомоги; конкретизовано пріоритетні напрями удосконалення умов надання медичної допомоги населенню; обґрунтовано переваги надання

медичної допомоги на засадах сімейної медицини. Хоча якість первинної медико-санітарної допомоги населенню й залежить від належної взаємодії та ресурсного забезпечення у ланцюгу «пацієнт – лікар і/чи медичний персонал – медичний заклад», але не можна нехтувати впливом на цей процес органів державного управління та органів місцевого самоврядування. Перспективними напрямом дисертаційного дослідження є «Публічне управління якістю первинної медико-санітарної допомоги населенню», а подальші наукові розвідки мають бути присвячені розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення публічного управління розвитком закладів первинної медико-санітарної допомоги як запоруки покращання здоров'я населення.

Ключові слова: публічне управління, населення, якість, первинна медико-санітарної допомога, охорона здоров'я.

Melnychenko O., Siemienienko S. Current state of scientific developments in the field of public quality management of primary public health care

Achievements of national scientists: the concepts of «medical service» and «medical care» have been distinguished; mechanisms (methods, means) for public quality management of public health care have been systematised; methods for assessing the quality of medical care and the activities of primary health care providers have been summarised; methods for assessing the quality of public medical care and the effectiveness of the medical reform at the primary level of the national health-care system as a means of influencing its parameters; a description of the level of legal, staffing, and logistical support for primary health care institutions and units, as well as the sources of their funding; characterisation of the specific features of health care provision according to different criteria; problems that reduce the quality of medical care have been identified; priority areas for improving the conditions for public health care provision have been specified; advantages of health care provision on the basis of family medicine have been justified.

Although the quality of primary public health care depends on proper interaction and resource provision in the «patient – doctor and/or medical staff – medical institution» chain, the influence of public administration and local authorities on this process cannot be neglected. The topic «Public management of the quality of primary public health care» is a promising area of dissertation research, and further investigation should be devoted to the development of theoretical provisions and practical recommendations aimed at improving public management of the development of primary health care facilities as a key to improving public health.

Keywords: public administration, population, quality, primary health care, public health.

Постановка проблеми. Спадковість, вроджені чи набуті вади здоров'я, старіння організму, недотримання принципів здорового способу життя, стрес тощо є джерелами погіршення власного самопочуття. При цьому є чимало тих, хто просто ігнорує подібні негаразди, виправдовуючи таку свою поведінку «неістотністю» проблеми, відсутністю часу та/чи коштів, недовірою до вітчизняної сфери охорони здоров'я (так, зокрема, непоодиноким є твердження: «гроші та час витратиш, а хвороба залишиться, то навіщо лікуватись»). Серед тих, хто все ж зважується боротися з недугом (зважаючи на вищевикладене й безрецептурну доступність більшості препаратів), чимало віддають перевагу самолікуванню, яке ґрунтується на використанні попереднього досвіду лікування, зверненні за консультацією до провізора аптеки чи до знайомих з певним досвідом у цій царині тощо. Звісно, що обидва варіанти, частіше за все, призводять до негативних ефектів, і не лише медичних (ускладнень, переходу захворювання у хронічну форму та, навіть, летальних наслідків), а й соціальних (створення конфліктних ситуацій в сім'ї, колективі) та економічних (чим більш запущеною є стадія захворювання, тим більше коштів потрібно на лікування та реабілітацію пацієнта; до того ж, погіршення стану здоров'я почасти негативно позначається й на доходах

таких осіб). Добре, що більшість населення звертаються за отриманням медичної допомоги. Активізації такої соціально відповідальної поведінки також посприяло проведення «з 2018 року медичної реформи на первинній ланці вітчизняної сфери охорони здоров'я, яка має за мету підвищення доступності та якості медичних послуг» [9, с. 1208] і медичної допомоги. При цьому, з високою ймовірністю можемо стверджувати, що далеко не кожний може аргументовано обґрунтувати настільки якісною є така допомога, й тим паче, хто саме (лікар і/чи медичний персонал, адміністрація медичного закладу, органи державного управління, органи місцевого самоврядування, громадські організації та ін.) і якою мірою мусять її забезпечити. За таких умов, окрім іншого, зростає значущість належного наукового обґрунтування процесу забезпечення надання медичної допомоги та оцінювання її якості, що, зрештою, й обумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічний фундамент особливостей розвитку системи публічного управління розвитком сфери охорони здоров'я, як передумови покращання якості медичної допомоги населенню, було закладено науковцями різних галузей і шкіл, а саме: Н. Авраменко, І. Берлінець, А. Беліченко, Л. Буравльов, О. Виноградов, В. Григорович, К. Дейниховська, Л. Дешко, В. Долот, І. Ісраела, В. Карлаш, Д. Карамішев, А. Кланца, Е. Ковжарова, Н. Кризина, В. Лещенко, Г. Муляр, Г. Медяник, Н. Мезенцева, А. Миронов, Л. Обуховська, Л. Оппельд, Я. Пітко, І. Паращич, В. Прасол, Я. Радиш, Н. Рингач, О. Рожко, І. Рожкова, В. Рудий, О. Скрипник, Д. Турчак, О. Устимчук, І. Фуртак, О. Худоба, О. Худошина, Т. Чеканова, В. Шевцов, В. Шевчук, А. Шипко, О. Штогрин та ін.

Окремим аспектам забезпечення належної якості медичної допомоги (послуг) населенню присвячено напрацювання таких науковців: О. Гаврилук, А. Герц, Т. Грузєва, Т. Гутор, Д. Джафарова, Т. Єфіменко, І. Жалінська, Ю. Іщейкіна, О. Ковальський, Т. Мазур, Н. Марчук, Л. Матюха, Н. Медведовська, Т. Проценко, С. Риков, М. Хобзей, М. Шевченко та ін.

Дослідження особливостей публічного управління якістю медичної допомоги (послуг) населенню проведено такими вітчизняними науковцями: Ю. Котляревський [2], З. Надюк [5], О. Савкіна [6], Ю. Яремчук [8].

Також наявні численні публікації у наукових фахових виданнях [1; 3; 4; 7 та ін.]. Віддаючи належне напрацюванням науковців, слід наголосити увагу на необхідності продовження наукових розвідок за даною проблематикою.

Постановка завдання. Метою статті є огляд сучасного стану наукових розробок щодо публічного управління якістю медичної допомоги населенню. Для досягнення цієї мети слід вирішити такі завдання: 1) проаналізувати зміст дисертацій і фахових публікацій, присвячених забезпеченню якості медичної допомоги населенню; 2) виокремити недостатньо опрацьовані аспекти публічного управління якістю первинної медико-санітарної допомоги населенню як предмет власного дисертаційного дослідження.

Матеріали та методи дослідження. Вихідною базою є дисертаційні дослідження та фахові публікації провідних науковців, які досліджували особливості забезпечення якості медичної допомоги населенню. Застосовано комплексний підхід, а також на емпіричному та теоретичному рівнях використано наступні методи: *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень і формування висновків; *порівняльного аналізу* – для дослідження напрацювань провідних вітчизняних науковців, присвячених особливостям публічного управління якістю медичної допомоги населенню.

Виклад основного матеріалу. Проведені узагальнення змісту дисертацій і фахових публікацій за даною проблематикою дозволяють стверджувати, що вітчизняні науковці зосередили свою увагу на такому:

– розмежуванню понять «медична послуга» та «медична допомога» (О. Берназ-Лукавецька, Л. Блавацька, О. Бойко, Я. Гриньків, С. Гусарев, Л. Лотоцька, З. Надюк, Р. Подсядло, О. Старицька, О. Чабан, А. Черноус, М. Шутов, Л. Щербаченко), що дозволило відобразити їхню сутність загалом; оскільки ці поняття нетотожні, тому цілком логічним є наведення характерних особливостей медичної допомоги (послуг), але такі спроби

(М. Артюхіна, О. Кратт, М. Шутов), мали характерні ознаки узагальнень, натомість очевидними є наявні відмінності такої допомоги залежно від ланки сфери охорони здоров'я (первинна, вторинна, третинна) та аспектів її надання (медичні, організаційні, економічні, юридичні...);

– систематизації механізмів (методів, засобів) публічного управління якістю медичної допомоги населенню (Р. Грицко, Д. Джафарова, В. Журавель, Д. Карамішев, О. Корнійчук, О. Корольчук, Ю. Котляревський, З. Надюк, Я. Пітко, О. Савкіна, В. Шевцов, Ю. Яремчук);

– узагальненню методик оцінювання якості медичної допомоги (Я. Августинович, В. Богомаз, О. Вороненко, Н. Гойда, В. Горачук, Є. Горох, О. Гульчій, М. Дерлюк, О. Ліщишина, З. Надюк, О. Новічкова, Р. Погоріляк, Н. Рега, Г. Росс, О. Сергеева А. Степаненко, М. Хобзей, В. Шевцов), діяльності суб'єктів ПМСД (М. Бадюк, С. Білецький, К. Гутченко, Б. Жупан, О. Гутченко, Л. Крикливець, В. Мегедь, Я. Пітко, О. Савкіна, Л. Сидорчук), результативності медичної реформи на первинній ланці вітчизняної сфери охорони здоров'я як засобу впливу на її параметри (С. Білецький, О. Вовчанська, В. Долот, Л. Жаліло, С. Закревська, Л. Іванова, І. Іртищева, О. Корнійчук, Н. Кризина, П. Кризина, Л. Крикливець, Г. Лисенко, А. Ляденко, О. Мартинюк, Л. Матюха, О. Мельниченко, Г. Муратов, З. Надюк, А. Немченко, О. Письменна, І. Рожкова, Д. Рябець, Л. Сидорчук, О. Сізов, В. Слабкий, Г. Слабкий, Н. Удовиченко, М. Хобзей, Ю. Яремчук), а також моніторингу стану здоров'я населення на рівні ПМСД (О. Гаврилук, В. Доценко, В. Махнюк, С. Могильний, Г. Очеретяна, О. Сергеева, В. Чорна);

– вивченню думки пацієнтів і лікарів загальної практики стосовно реального рівня якості медичної допомоги, її доступності, компетентності медичних працівників, необхідності реформування ПМСД та ставлення респондентів до існуючої системи охорони здоров'я населення (О. Гаврилук, Н. Гецько, М. Дерлюк, Д. Джафарова, Н. Дужич, С. Заремба, А. Іваць-Чабіна, Я. Коморна, О. Корольчук, В. Кравченко, І. Криницька, М. Марущак, Н. Рега, Л. Матюха, З. Надюк, Н. Орлова, М. Хобзей, Т. Юрочко, А. Яворський);

– характеристики рівня правового (О. Александров, О. Берило, К. Василенко, С. Гусарев, І. Демченко, Н. Калинюк, О. Любчик, С. Мелашенко, В. Менделя, О. Перепадя, І. Сенюта, О. Старицька, В. Стеценко, Л. Фіщенко, В. Чернобровий, Т. Ямненко, Ю. Яремчук), кадрового (О. Гаврилюк, О. Гульчій, Д. Джафарова, С. Закревська, Г. Лисенко, Л. Матюха, Р. Погоріляк, Г. Слабкий, Ю. Яремчук) й матеріально-технічного (Д. Джафарова, Л. Матюха) забезпечення закладів і підрозділів ПМСД, а також джерел їхнього фінансування (О. Бабич, О. Гаврилюк, А. Горошко, О. Дорошенко, Ю. Котляревський, О. Савкіна, В. Слабкий, В. Шевцов, В. Шевченко, М. Шевченко, Ю. Яремчук);

– еволюції державної політики розвитку медичної допомоги на теренах України (Т. Морей, З. Надюк);

– характеристики особливостей надання медичної допомоги залежно від різних критеріїв: *ланка* – первинна (Я. Августинович, О. Алексєєв, Р. Грицко, Т. Гутор, Л. Жаліло, С. Закревська, С. Зброжек, О. Корнійчук, Г. Лисенко, Т. Мазур, О. Мартинюк, Л. Матюха, В. Петрихін, Я. Пітко, І. Рожкова, В. Рудень, О. Сергєєва, В. Слабкий, Г. Слабкий, В. Таранов, М. Хобзей, М. Шевченко, Ю. Яремчук), вторинна (В. Бугро, А. Горошко, О. Дорошенко, С. Збітнєва, М.О. Колесник, Н.І. Козлюк, Н. Кризіна, П. Кризіна, О. Письменна, О.О. Разважаєва, В. Слабкий, М. Шевченко), третинна (І. Булах, О. Перепадя); *контингент* – діти (Ю. Антипкін, О. Волосовець, О. Дудіна, Т. Мазур, В. Лапшин, Р. Марушко, О. Олексюк), жителі сільської місцевості (О. Алексєєв, О. Гаврилюк, А. Дмитренко, Т. Кузьменко, Н. Мілікова, В. Петрихін, О. Радушич, В. Таранов), внутрішньо переміщені особи (О. Іляшенко); *вид хвороби*: онкологія (І. Мухаровська), туберкульоз (А. Нагорна), деменція (О. Худоба), COVID-19 (Т. Гавриш, М. Дзєман, М. Островська, І. Родіонова, Х. Симчич, Н. Чаплинська), орфанні захворювання (А. Котвіцька, А. Черкашина) тощо;

– обґрунтуванню переваг надання медичної допомоги на засадах сімейної медицини (О. Гаврилюк, Т. Гавриш, Л. Глушко, Р. Грицко,

Д. Джафарова, Л. Дяченко, С. Закревська, В. Корнацький, О. Корнійчук, Г. Лисенко, Т. Мазур, Л. Матюха, С. Мелашенко, В. Михальчук, Я. Пітко, М. Островська, Х. Симчич, В. Сірик, В. Слабкий, Г. Слабкий, В. Рудник, Л. Фіщенко, М. Хобзей, В. Чернобровий, М. Шевченко, Ю. Яремчук);

– виявленню проблем, що знижують якість медичної допомоги (В. Горачук, Р. Грицко, І. Дмитренко, В. Долот, Ю. Котляревський, Н. Кривокульська, Н. Кризіна, П. Кризіна, А. Круть, О. Мельниченко, Г. Муратов, З. Надюк, О. Письменна, І. Проненко, О. Савкіна, О. Сізов, В. Слабкий, В. Сміянов, К. Толстанов, М. Хобзей, М. Шевченко, М. Шкільняк, Ю. Яремчук);

– виокремленню для подальшої адаптації до умов України передового світового досвіду щодо покращання якості медичної допомоги (А. Горошко, О. Дорошенко, Л. Жаліло, С. Заремба, В. Козенюк, А. Король, А. Левенець, О. Лотиш, О. Мартинюк, З. Надюк, Л. Побігай, І. Рожкова, Н. Рудік, І. Степанченко, М. Шевченко, Т. Юрочко);

– конкретизації пріоритетних напрямів удосконалення умов надання медичної допомоги населенню (О. Бабич, О. Гаврилюк, О. Мінцер, З. Надюк, О. Новик, М. Хобзей, А. Шекера), у т.ч. за рахунок детінізації вітчизняної сфери охорони здоров'я (З. Надюк), реформування державного управління системою забезпечення населення ПМСД (І. Булах, В. Долот, Я. Пітко, О. Савкіна, Я. Шатковський, В. Шевцов, Ю. Яремчук), оптимізації джерел фінансування (З. Надюк, М. Шевченко) та вдосконалення контролю діяльності суб'єктів ПМСД (О. Корольчук, Ю. Котляревський, А. Миронов, В. Рудень, В. Шевцов), а також стандартизації медичної допомоги (А. Анчев, Н. Гойда, О. Вороненко, В. Горачук, Д. Карамішев, Ю. Котляревський, В. Лехан, К. Надутий, З. Надюк, Я. Пітко, О. Савкіна, І. Сенюта, О. Толстанов, В. Шевцов);

– розробленню та реалізації: Концепції прогнозно-проектного децентралізованого державного управління системою охорони здоров'я на засадах лікарського самоврядування (З. Надюк), Державної цільової

програми у сфері охорони здоров'я (Ю. Яремчук), а також застосування інвестиційно-проектного управління розвитком ПМСД (М. Плотнікова, О. Присяжнюк, О. Суботенко, Є. Ходаківський) тощо, як запоруки покращання якості доступної медичної допомоги;

Варто відзначити, що наявні лише поодинокі приклади безпосередньої конкретизації форми впливу на якість первинної медико-санітарної допомоги населенню: державна політика (В. Долот, Ю. Яремчук), публічне управління (Л. Гриценко, В. Лехан, С. Малонога, К. Надутий), державне управління (В. Долот, З. Надюк, Я. Пітко, О. Савкіна, В. Шевцов, Ю. Яремчук), державне регулювання (Д. Джафарова, Д. Карамішев, Ю. Котляревський), адміністративний менеджмент (В. Безрук, М. Веля, В. Журавель, Н. Кривокульська, О. Макарова, М. Шкільняк, О. Юрків, С. Юрнюк).

Висновки. Здобутками вітчизняних науковців є: розмежовано поняття «медична послуга» та «медична допомога»; систематизовано механізми (методи, засоби) публічного управління якістю медичної допомоги населенню; узагальнено методики оцінювання якості медичної допомоги та діяльності суб'єктів, що надають ПМСД; методики оцінюванню якості медичної допомоги населенню та результативності медичної реформи на первинній ланці вітчизняної сфери охорони здоров'я як засобу впливу на її параметри; характеристики рівня правового, кадрового й матеріально-технічного забезпечення закладів і підрозділів ПМСД, а також джерел їхнього фінансування; характеристика особливостей надання медичної допомоги залежно від різних критеріїв; виявлено проблем, що знижують якість медичної допомоги; конкретизовано пріоритетні напрями удосконалення умов надання медичної допомоги населенню; обґрунтовано переваги надання медичної допомоги на засадах сімейної медицини.

І хоча, нібито, очевидно, що якість первинної медико-санітарної допомоги населенню залежить від належної взаємодії та ресурсного забезпечення у ланцюгу «пацієнт – лікар та/чи медичний персонал – медичний заклад» (що відповідає спеціальності 073 «Менеджмент»), але не

можна нехтувати впливом на цей процес органів державного управління та органів місцевого самоврядування (281 «Публічне управління та адміністрування»). Перспективними напрямом дисертаційного дослідження є «Публічне управління якістю первинної медико-санітарної допомоги населенню», а подальші наукові розвідки мають бути присвячені розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення публічного управління розвитком закладів первинної медико-санітарної допомоги як запоруки покращання здоров'я населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корнацький В.М., Михальчук В.М., Дяченко Л.О. Концептуальні підходи обґрунтування моделі оптимізації медичної допомоги на етапі розвитку сімейної медицини. *Світ медицини та біології*. 2019. № 2. С. 75–79. DOI [10.26724/2079-8334-2019-2-68-75-79](https://doi.org/10.26724/2079-8334-2019-2-68-75-79)

2. Котляревський Ю.О. Організаційно-економічний механізм державного регулювання якості медичних послуг в Україні: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Харків, 2009. 18 с.

3. Лехан В.М., Надутий К.О., Гриценко Л.О. Характеристика стосунків органів місцевого самоврядування із закладами первинної медичної допомоги. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2021. Т. 6. № 6. С. 164–170. DOI [10.26693/jmbs06.06.164](https://doi.org/10.26693/jmbs06.06.164)

4. Миронов А.Г. Державний контроль як засіб забезпечення якості медичної допомоги. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 98–110. <https://doi.org/10.37374/2019-36-11>

5. Надюк З.О. Державне управління якістю медичної допомоги в системі охорони здоров'я України: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Київ, 2006. 20 с.

6. Савкіна О.В. Механізми державного регулювання системи надання медичної допомоги населенню України: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Донецьк, 2006. 23 с.

7. Шкільняк М.М., Кривокульська Н.М. Розвиток концептуальних підходів до управління якістю медичних послуг закладів охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2020. № 2. С. 22–30. DOI [10.11603/1681-2786.2020.2.11406](https://doi.org/10.11603/1681-2786.2020.2.11406)

8. Яремчук О.В. Удосконалення державного управління первинною медико-санітарною допомогою в Україні: дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2020. 208 с.

9. Melnychenko O., Chovpan G., Udovychenko N., Muratov G., Kravchenko Zh., Rohova O., Kutuzyan Zh. The medical reform: realities and prospects for Ukraine. *Wiadomosci Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV. Issue 5. May. P. 1208–1212. DOI: [10.36740/WLek202105130](https://doi.org/10.36740/WLek202105130)

REFERENCES:

1. Kornats'kii V.M., Mykhal'chuk V.M., Dyachenko L.O. (2019) Kontseptual'ni pidkhody obhruntuvannya modeli optymizatsii medychnoi dopomohy na etapi rozvytku simeinoi medytsyny [Conceptual Approaches to Substantiating the Model of Optimization of Medical Care at the Stage of Development of Family Medicine]. *Svit medytsyny ta biolohii*. 2. 75–79. [in Ukrainian]

2. Kotlyarevs'kyi Yu.O. (2009) Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya yakosti medychnykh posluh v Ukraini [Organizational-Economic Mechanism of State Regulation of Medical Services Quality in Ukraine]: *Extendet abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian]

3. Lekhan V.M., Nadutii K.O., Gritsenko L.O. (2021) Kharakterystyka stosunkiv orhaniv mistsevoho samovryaduvannya iz zakladamy pervynnoi medychnoi dopomohy [Characteristics of the Relations of Local Government Bodies with Primary Health Care Facilities]. *Ukrains'kyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu*. 6:6. 164–170. [in Ukrainian]

4. Mironov A.H. (2019) Derzhavnyi kontrol' yak zasib zabezpechennya yakosti medychnoi dopomohy [State Control as a Means of Ensuring the Quality of Care]. *Publichne pravo*. 4. 98–110. [in Ukrainian]

5. Nadyuk Z.A. (2006) Derzhavne upravlinnya yakistyu medychnoi dopomohy v systemi okhorony zdorov'ya Ukrainy [State Administration by Quality of Medical Aid in the Health Care System of Ukraine]: *Extendet abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]

6. Savkina O.V. (2006) Mekanizmy derzhavnoho rehulyuvannya systemy nadannya medychnoi dopomohy naseleunny Ukrainy [Mechanisms of State Regulation of System of Rendering of Medical Aid to the Population of Ukraine]: *Extendet abstract of candidate's thesis*. Donetsk. [in Ukrainian]

7. Shkilnyak M.M., Kryvokul's'ka N.M. (2020) Rozvytok kontseptual'nykh pidkhodiv do upravlinnya yakistyu medychnykh posluh zakladiv okhorony zdorov'ya [Development of Conceptual Approaches to Managing the Quality of Medical Services of Health Care Institutions]. *Visnyk sotsial'noi hihiyeny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ya Ukrainy*, 2. 22–30. [in Ukrainian]

8. Yaremchuk O.V. (2020) Udoskonalennya derzhavnoho upravlinnya pervynnoyu medyko-sanitarnoyu dopomohoyu v Ukraini [Improving Public Administration of Primary Health care in Ukraine]: *Extendet abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhya. [in Ukrainian]

9. Melnychenko O., Chovpan G., Udovychenko N., Muratov G., Kravchenko Zh., Rohova O., Kutuzyan Zh. (2021) The medical reform: realities and prospects for Ukraine. *Wiadomosci Lekarskie*. LXXIV:5.May. 1208–1212. [in England]